

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЖУРБЕНКО Наталія Михайлівна

УДК 631.11:338.32

**РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Сумському національному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Лишенко Маргарита Олександрівна,
Сумський національний аграрний університет,
декан факультету економіки та менеджменту

кандидат економічних наук, професор
Михайлов Микола Григорович,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Жигалкевич Жанна Михайлівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», професор кафедри промислового
маркетингу;

доктор економічних наук, професор, Заслужений
економіст України
Місюк Микола Васильович,
ЗВО «Подільський державний університет»,
директор Навчально-наукового інституту
бізнесу і фінансів

Захист відбудеться «22» грудня 2023 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського національного аграрного університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, читальний зал.

Автореферат розісланий «21» листопада 2023 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Ковбаса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств спрямований на збільшення ефективності виробництва та підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку агропродовольчої продукції. Глибоке розуміння розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств має важливе значення для порівняльного аналізу та формулювання політики в аграрному секторі повоєнного відновлення. Дослідження, як детермінант розвитку виробничого потенціалу, стає необхідністю через складну природу аграрного сектору економіки та його вирішальну роль у формуванні продовольчої безпеки держави. Це необхідно як з економічних, так і з соціальних та екологічних причин. Розуміння виробничого потенціалу дозволяє ефективно розподіляти ресурси, максимізувати виробництво та зменшити шкоду для навколишнього середовища. Застосовуючи наукові методології та економічний аналіз, аграрні підприємства можуть оптимізувати свою діяльність, зменшити відходи та забезпечити стале виробництво. Вивчення виробничого потенціалу соціально-економічних утворень є надзвичайно актуальним з кількох причин. Так, оцінка виробничого потенціалу на рівні господарств чи громад, дає уявлення про очікувані обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та доступність продовольства, що у свою чергу допомагає планувати як регіональну, так і національну продовольчу безпеку в цілому, а також експортні можливості країни. Знання виробничого потенціалу спрямовує бізнес та уряди щодо розподілу ресурсів, таких як земля, обладнання, інфраструктура, фінанси та інновації. Це визначає можливості для зростання; моніторингу розривів у прибутковості та встановлення цілей для покращення діяльності підприємств чи галузей сільського господарства; сприяє формуванню політики щодо землекористування, впровадження технологій, субсидій, торгівлі тощо, ґрунтується на розумінні поточного та досяжного рівнів виробництва. В цілому ж, розуміння потенціалу врожайності для різних культур на певних територіях допомагає в плануванні площі посівів та сівозмін.

Відповідно для того, щоб сформулювати ефективні управлінські рішення, які б відповідали нагальним викликам зовнішнього середовища, аналіз виробничого потенціалу, складових його розвитку, динаміки в розрізі забезпечення бажаного рівня економічної стійкості, вимагає побудови сучасної економічної парадигми, що підтверджує та обґрунтовує актуальність цього дослідження!

Дослідженню питання розвитку виробничого потенціалу в аграрній сфері економіки придляли увагу такі науковці як: О. Величко, І. Гришова, В. Гурочкіна, Ю. Данько, О. Єрмаков, М. Ігнатенко, В. Ільчук, Ж. Жигалкевич, Л. Квятковська, О. Красноруцький, М. Лищенко, М. Лендел, Л. Лозінська, Н. Мацко, Л. Мельник, М. Місюк, Т. Олійник, А. Орехова, П. Перерва, С. Плотницька, П. Пуцентейло, В. Россоха, С. Руденко, Н. Танклевська, С. Терещенко, В. Ткачук, Т. Червінська, О. Шебаніна та ін.

Не звертаючи уваги на те, що виробничий потенціал впродовж багатьох років посідає провідне місце як об'єкт досліджень серед інших різновидів потенціалу підприємств, досі немає однастайності щодо розгляду траєкторії його

розвитку, що дозволило визначити постановку мети і завдань дослідження. Стосовно питання його вимірювання, управління та вдосконалення – все це потребує уточнення щодо функціонування аграрних підприємств, враховуючи особливості їх виробничого циклу, сезонності, ризикованості діяльності тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в рамках комплексного тематичного плану Сумського національного аграрного університету згідно з темами «Розвиток систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U002754, 2016–2020 рр.), «Організаційно-економічне забезпечення розвитку ринків агропродовольчої продукції» (номер державної реєстрації 0116U002755, 2016–2020 рр.) та «Управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах інноваційного маркетингу» (номер державної реєстрації 0119U100250, 2019–2022 рр.), де авторкою було визначено теоретичні аспекти виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, його основних типів, а також досліджено фактори впливу та індикатори, які дають змогу визначити стан виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства; була проведена оцінка ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства в умовах економічних трансформацій, а також ефективності використання існуючих виробничих ресурсів; узагальнені прикладні аспекти оцінки виробничого потенціалу агропромислового сектору, існуючих виробничих ресурсів та ефективності їх використання з метою забезпечення власного розвитку.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* стало обґрунтування та розробка теоретичних засад, методичних положень та прикладних рекомендацій щодо розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства.

Досягнення цієї мети обумовило необхідність постановки та розв'язання комплексу таких завдань:

- узагальнити понятійно-категоріальний апарат дослідження проблематики розвитку виробничого потенціалу;
- обґрунтувати теоретико-методичні аспекти визначення виробничого потенціалу в агропродовольчій сфері;
- дослідити стан та динаміку трансформації існуючих виробничих ресурсів та ефективності їх використання з метою забезпечення власного розвитку;
- провести оцінку та визначити перспективи розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств в умовах війни;
- провести структурний галузевий аналіз розвитку складових виробничого потенціалу аграрних підприємств;
- обґрунтувати стратегічну модель управління розвитком виробничого потенціалу;
- дослідити можливості та потенційні сфери залучення інвестиційних ресурсів у розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств
- розробити механізми використання інноваційних інструментів розвитку та трансформації виробничого потенціалу в умовах підвищеного ризику.

Об'єктом дослідження є процес управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства.

Предмет дослідження складається із множини теоретичних, методичних і прикладних засад формування та впровадження механізмів управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та завдання дослідження було використано системи загальнонаукових і спеціальних методів: *діалектичний*, завдяки якому в системі наукових дефініцій обґрунтовувано та узагальнено зміст поняття «виробничий потенціал аграрного підприємства»; *теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу*, за допомогою якого було визначено середовище функціонування макроекономічних параметрів формування виробничого потенціалу аграрних підприємств; *декомпозиції*, яким послуговувалися для розробки організаційної структури виробничого потенціалу аграрного підприємства; *метод формалізації*, задіяний для розробки механізму управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства; *метод наукової абстракції*, що надав можливість удосконалити методичний підхід до управління розвитком виробничого потенціалу підприємств; *метод нечіткого логічного висновку* був застосований для розробки методичного забезпечення вибору типу стратегії розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства; *метод проєктного управління*, вжитий для формулювання організаційного забезпечення реалізації стратегії розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства.

Інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених з економічної теорії, управління розвитком потенціалу аграрних підприємств, підходів до оцінювання ступеня впливу зовнішнього середовища на діяльність аграрних підприємств, проєктного підходу; чинні законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України; офіційні матеріали Державної служби статистики України та органів статистики Сумської області; інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності досліджуваних підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні нового розв'язання складної проблеми формування та впровадження механізму управління економічною стійкістю аграрних підприємств. Основними винесеними на захист науковими положеннями є такі:

вперше:

- розроблено модель антикризового управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства в умовах підвищених ризиків, яка орієнтована на задоволення потреб потенційних споживачів, удосконалення організації процесів загального управління якістю на підставі впровадження міжнародних стандартів з менеджменту, задоволення потреб працівників у постійній мотивації праці, самовизначенні, кар'єрному зростанні, відповідних умовах праці та співпрацю з постачальниками та іншими контактними групами на умовах взаємодопомоги;

удосконалено:

- визначення «виробничий потенціал аграрного підприємства», що на відміну від попередніх містить у собі виробничі ресурси, зокрема земельні площі та природні умови, технічні засоби виробництва, людські ресурси, що охоплюють кваліфікації та досвід працівників, а також організаційні структури, такі як управління та стратегії розвитку, що спільно створюють умови для ефективного та сталого виробництва агропродовольчої продукції, забезпечуючи

оптимальне використання ресурсів та досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку;

- теоретико-методичний підхід до групування індикаторів виробничого потенціалу аграрного підприємства, що на відміну від існуючих орієнтований на врахування групи факторів, до яких належать фізичні, технологічні, фінансово-економічні, логістичні та регуляторні, з орієнтацією на досягнення цілей сталого розвитку ;

- інтегрований методологічний підхід до управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, який базується на послідовному використанні орієнтирів та конкретизації відповідних інноваційних стратегій, а також відкриватиме можливості для забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості в умовах фінансової нестабільності та воєнного стану;

дістало подальшого розвитку:

- методичний підхід до розрахунку показників, які використовуються для вимірювання виробничого потенціалу в галузі рослинництва, з урахуванням агрокліматичного потенціалу врожайності та, на відміну від існуючих, показника ефективності сільського господарства, який відображає загальний обсяг виробництва відносно земельних ресурсів, трудових ресурсів, капіталу та матеріальних ресурсів;

- порівняльний аналіз динаміки стану розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств України в довоєнний період та в умовах воєнного стану з конкретизацією галузевих (рослинництво, тваринництво) та структурних (розмір аграрних підприємств) особливостей;

- обґрунтування необхідності впровадження інноваційних центрів, як підрозділів ефективного розвитку виробничого потенціалу, за рахунок проведення польових досліджень, що допомагають розробляти відповідні алгоритми у виробництві, накопичувати та проводити аналіз даних з обладнання та сторонніх систем (супутники, метеостанції, телеметричні дані тощо);

- система заходів з підвищення ефективності використання основних засобів, що містить обґрунтування їхнього раціонального складу для різних типів аграрних підприємств, конкретизацію виробничого напрямку, який спрямований на зростання обсягів виробництва продукції, підвищення прибутковості та рентабельності підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо розробки та впровадження механізму управління розвитком виробничого потенціалу для конкретного аграрного підприємства.

Розроблена модель антикризового управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства в умовах підвищених ризиків, яка використовується в роботі, прийнята до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Сумської облдержадміністрації (довідка № 05-10/143 від 30.06.23 р.)

Наукові результати щодо побудови інтегрованого методологічного підходу до управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, який базується на послідовному використанні орієнтирів та

конкретизації відповідних інноваційних стратегій, а також відкриватиме можливості для забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості впроваджені у підприємствах ДГ АФ «Надія» Роменського району (довідка № 68 від 12.05.23 р.), ТОВ «Аграрне» Сумського району (довідка № 23 від 24.08.23 р.) та ТОВ «Козацьке» Конотопського району (акт про впровадження від 11.05.23 р.) Сумської області.

Окремі результати дисертаційного дослідження використовуються у науково-методичному забезпеченні навчального процесу у Сумському національному аграрному університеті (Довідка про впровадження результатів дослідження у навчальний процес №1143 від 27.04.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею та містить отримані авторкою нові результати в економічній науці, які в сукупності розв'язують важливе наукове завдання впровадження механізмів і систем управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, що пройшли апробацію на сільськогосподарських підприємствах і знайшли відображення в наукових публікаціях. Внесок авторки в роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку основних опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднені авторкою в роботі, у матеріалах міжнародних та на всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (м. Суми, 15–19 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери» (м. Харків, 19 лютого 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи» (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.); 23-й Міжнародній науково-практичній конференції «Технології XXI століття» (м. Одеса, 11–16 вересня 2017 р.) та ін.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць (з них – 11 одноосібних), загальний обсяг складає 4,9 друк. арк., в тому числі: 6 – наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з економіки; 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 4 публікації в матеріалах конференцій і 1 розділ в колективній монографії.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, із них 176 сторінок основного тексту. Робота містить 23 таблиці та 15 рисунків. Список використаних джерел налічує 210 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методичні засади забезпечення розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств» обґрунтовано розуміння поняття «виробничий потенціал аграрного підприємства» в системі наукових категорій; визначено структуру підтипів виробничого потенціалу аграрного підприємства, узагальнено основні фактори та індикатори впливу та запропоновано види методичних підходів, які застосовуються для точної оцінки виробничого потенціалу аграрного підприємства.

На підставі опрацювання літературних джерел було встановлено, що виробничий потенціал аграрного підприємства містить в собі фізичні ресурси, такі як земельні площі та природні умови, технічні засоби виробництва, людські ресурси, які охоплюють кваліфікації та досвід працівників, а також організаційні структури, такі як управління та стратегії розвитку, що спільно створюють умови для ефективного та стійкого виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечуючи оптимальне використання ресурсів та досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку.

Таблиця 1

Підтипи виробничого потенціалу аграрного підприємства

Підтип	Опис
Земельний потенціал	Ґрунтується на фізичних характеристиках землі, включаючи якість ґрунту, топографію та кліматичні умови, придатні для вирощування сільськогосподарських культур або тваринництва.
Технологічний потенціал	Стосується впровадження сучасних сільськогосподарських технологій і залежить від таких факторів, як техніка, точне землеробство та сучасні засоби виробництва.
Економічний потенціал	Тісно пов'язаний з фінансовими ресурсами, управлінськими навичками та інвестиційною спроможністю підприємства.
Ринковий потенціал	Здатність підприємства виходити на ринки, торгувати на внутрішньому та міжнародному ринках та задовольняти споживчий попит.
Потенціал сталого розвитку	Ґрунтується на екологічних міркуваннях, оцінює практики, які зменшують негативний вплив на навколишнє середовище, сприяють стійкості та забезпечують довгострокову життєздатність.

Вплив виробничого потенціалу є багатограним, проявляючись у різних аспектах діяльності аграрного підприємства, економіці та суспільстві. Зокрема, економічний вплив проявляється у розумінні, що виробничий потенціал призводить до збільшення виробництва агропродовольчої продукції, генерування доходів та економічного зростання. Збільшення виробництва сприяє покращенню торговельного балансу країни в цілому за рахунок експорту. Управління економічним потенціалом переслідує досягнення стратегічних цілей розвитку аграрного підприємства і спрямоване на забезпечення його ринкової стійкості. Соціальний вплив виробничого потенціалу сприяє забезпеченню продовольчої безпеки, створенню робочих місць та зниженню рівня бідності, тим самим сприяючи соціальному розвитку та стабільності. Вплив на

навколишнє середовище проявляється у сталих методах ведення сільського господарства, що впливають з вивчення виробничого потенціалу, зменшують деградацію ґрунтів, забруднення води та викиди парникових газів, зберігаючи навколишнє середовище для майбутніх поколінь.

Важливо зазначити, що виробничий потенціал є теоретичним максимумом, і фактичне виробництво може бути нижчим за цей рівень через різні проблеми та обмеження. Аграрні підприємства працюють над оптимізацією цих факторів, щоб досягти, наприклад, максимально можливої врожайності, зберігаючи при цьому стійкі та екологічно відповідальні практики.

Рис. 1. Основні фактори та індикатори визначення виробничого потенціалу аграрного підприємства

Досліджуючи послідовність розрахунку показників, що використовуються для вимірювання виробничого потенціалу, наприклад, при виробництві рослинницької продукції, слід зазначити, що існує певна кількість етапів. У

нашому випадку спочатку визначається агрокліматичний потенціал врожайності, тобто максимальна врожайність, яка може бути досягнута в окремо взятій місцевості в залежності від температури, кількості опадів, якості ґрунту (бонітету), рельєфу та інших природних умов. Наступний етап визначається розривом у врожайності, тобто різниця між фактично досягнутою врожайністю та агрокліматичним потенціалом врожайності. Далі простежуються темпи зростання врожайності, тобто прирости врожайності завдяки технологіям, інвестиціям та вдосконаленню виробничих практик. За допомогою оптимальних методів ведення сільського господарства та факторів виробництва можна зменшити розрив між фактичною та потенційною врожайністю. Такі показники, як темпи зростання врожайності та загальна продуктивність факторів виробництва, є критеріями ефективності застосування відповідних технологій. Завершальним етапом є визначення загальної продуктивності факторів виробництва – показника ефективності сільського господарства, який відображає загальний обсяг виробництва відносно земельних ресурсів, трудових ресурсів, капіталу та матеріальних ресурсів.

Таким чином, оцінка виробничого потенціалу має вирішальне значення для планування, прийняття рішень і моніторингу по всьому ланцюжку створення вартості в агропромисловому комплексі. Вона безпосередньо впливає на доступність продовольства, доходи аграрних підприємств, торгівлю та розподіл ресурсів.

Методологія в контексті оцінки виробничого потенціалу аграрного підприємства слугує систематизованою підставою для вибору, застосування та інтеграції різних наукових методів та інструментів. Вона втілює в собі структурований підхід, спрямований на дослідження, кількісну оцінку та прогнозування виробничого потенціалу, притаманного агроекономічним системам. Також вона охоплює багатогранний спектр методів і стратегій, кожна з яких пристосована до специфічних особливостей і тонкощів сільськогосподарської галузі. Ці стратегії охоплюють економічні, агрономічні та статистичні методології, які в сукупності допомагають орієнтуватися в багатовимірних складнощах аграрної сфери.

Застосування відповідних методичних підходів для оцінки виробничого потенціалу в аграрних підприємствах базується на кількох обґрунтуваннях. Точність методології є науково обґрунтованими інструментами, використання яких гарантує, що отримані в процесі дослідження оцінки опираються на систематичних, відтворюваних і керованих даними процесах, що підвищує точність у прийнятті рішень. Враховуючи численні змінні та непередбачувані фактори навколишнього середовища, методології зменшують ризики, пов'язані з непередбачуваними результатами сільськогосподарської діяльності. Розподіл ресурсів, як використання окремих методів та підходів, дозволяє ефективно здійснювати розподіл ресурсів – фінансових, трудових чи екологічних, оптимізуючи їхню корисність при сільськогосподарському виробництві. Прийняття рішень на підставі даних, а саме як емпіричної основи методичних підходів, сприяє прийняттю обґрунтованих рішень відповідно до історичних тенденцій та прогнозного моделювання, підвищуючи загальну ефективність

сільського господарства. Сталий розвиток, як системний характер методологій, підтримує сталі сільськогосподарські практики, враховуючи екологічні фактори та довгострокові оцінки впливу

Таблиця 2

Види методичних підходів, що застосовуються для точної оцінки виробничого потенціалу аграрного підприємства

Вид методичних підходів	Опис
Економічні	Економічні методичні підходи висвітлюють фінансові аспекти та аспекти розподілу ресурсів, забезпечуючи ефективну оцінку виробничого потенціалу. Аналіз прибутковості пропонує економічно обґрунтовану лінзу для зважування витрат і прибутків, таким чином визначаючи потенційну прибутковість. Індекс прибутковості (PI) доповнює цей аналіз, підвищуючи економічну раціональність шляхом кількісної оцінки потенційної прибутковості.
Агроекологічні	Агрономічні методичні підходи заглиблюються в біологічні та екологічні аспекти виробничого потенціалу. Аналіз якості ґрунту стосується родючості ґрунту, його фізичних та хімічних властивостей, а також мікро-біологічні екосистеми. Аналіз клімату залежить від місцевих умов навколишнього середовища, включаючи температуру, кількість опадів і сезонну мінливість. Фактори, пов'язані з конкретними культурами, дозволяють адаптувати стратегії вирощування відповідно до сортів, сівозміни та густоти стояння, що збільшує виробничий потенціал.
Статистичні	Статистичні методичні підходи, які ґрунтуються на підході, орієнтованому на дані, розширюють можливості оцінювання за допомогою історичних даних та прогнозних моделей. Аналіз часових рядів розкриває історичні тенденції та коливання врожайності, сприяючи прогнозуванню. Регресійний аналіз, включаючи множинні регресійні моделі, висвітлює взаємодію між різними факторами, що впливають на сільськогосподарське виробництво, прокладаючи шлях для прогнозного моделювання та причинно-наслідкових висновків.

Використання сучасних методологічних досліджень для оцінки потенціалу аграрного виробництва є необхідним для підтримки ефективного управління аграрними підприємствами та прийняття загальних рішень у галузі сільського господарства.

У другому розділі «Стан та перспективні тенденції формування та розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства» проаналізовано стан розвитку виробничого потенціалу в розрізі галузей тваринництва та рослинництва, оцінено структуру виробничого потенціалу в залежності від розміру підприємства, особливий акцент зроблено на вплив воєнних дій на виробничий потенціал аграрних підприємств.

На сьогодні досить багато науковців розглядають ресурсний і виробничий потенціали суб'єктів господарювання в аграрному секторі України як економічні категорії, що означає можливість і необхідність кількісної їх оцінки з подальшим використанням при визначенні економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Так, виробничий потенціал аграрного сектора розглядається як сукупність ресурсів певної кількості та якості, необхідних для розширеного відтворення, в силу як специфіки, так і

особливостей поточного стану сільського господарства з урахуванням регіонального аспекту, а також їхньої здатності максимізувати економічний ефект при оптимальному їхньому поєднанні.

Найважливішим виробничим ресурсом у сільськогосподарському виробництві є земельні ресурси. Загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні у період з 2000 по 2020 рік істотно не змінилася і становила в середньому 41 млн га. Проте спостерігалися певні коливання цього показника по роках. У цілому, за досліджуваний період структура сільськогосподарських угідь в Україні зазнала змін у бік збільшення частки ріллі за рахунок скорочення площ перелогів, сіножатей, пасовищ та багаторічних насаджень, що свідчить про інтенсифікацію використання земельних ресурсів у аграрному секторі.

В залежності від існуючих земельних ресурсів є потенціал розвитку галузі рослинництва. На підставі статистичних даних зроблено висновки щодо динаміки посівних площ під основними сільськогосподарськими культурами в Україні. Так, посівні площі зернових та зернобобових культур у 2022 році порівняно з 2000 роком скоротилися на 1475 тис. га або 10,8%. Проте у період з 2000 по 2021 рік спостерігалось зростання цього показника з 13646 тис. га до 15995 тис. га, тобто на 17,3%. Найбільше скорочення посівних площ спостерігається по цукрових буряках – на 672 тис. га або 78,5% у 2022 році порівняно з 2000 роком, що зумовлено кризою цукрової галузі в Україні. Водночас посівні площі під соняшником зросли майже у 2 рази – з 2943 тис. га у 2000 році до 5293 тис. га у 2022 році. Це було пов'язано із зростанням попиту на соняшникову олію на світовому ринку. Площі посіву картоплі та овочевих культур також демонструють тенденцію до скорочення у 2000–2022 роках відповідно на 25,8% та 30,7%. Отримані дані свідчать, що в структурі посівних площ сільськогосподарських культур спостерігається зростання частки технічних культур, зокрема соняшнику, та зменшення частки продовольчих культур, тобто відбулася переорієнтація виробництва на експортно-орієнтовані культури.

За досліджуваний період спостерігаються суттєві зміни в обсягах використання мінеральних і органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами України. Зафіксовано значне зростання обсягів застосування мінеральних добрив, тобто їхня кількість збільшилася з 281,9 тис. тонн у 2000 році до 1831,9 тис. тонн у 2022 році, тобто в 6,5 разів. Це свідчить про тенденцію до інтенсифікації землеробства шляхом посилення хімізації. Разом з тим, обсяги застосування органічних добрив за цей же період різко скоротилися – з 28964,1 тис. тонн у 2000 році до 9728,2 тис. тонн у 2022 році, тобто у 3 рази. Це негативно впливає на баланс органічної речовини в ґрунтах та може ініціювати процеси їхньої деградації. Причиною такої тенденції є скорочення поголів'я худоби у сільгосппідприємствах та відповідно менші обсяги генерування гною як основи органічних добрив. Результати проведеного аналізу свідчать про дисбаланс у застосуванні мінеральних і органічних добрив, що негативно впливає на родючість ґрунтів. Необхідною є оптимізація систем удобрення та пошук альтернативних джерел органічних добрив.

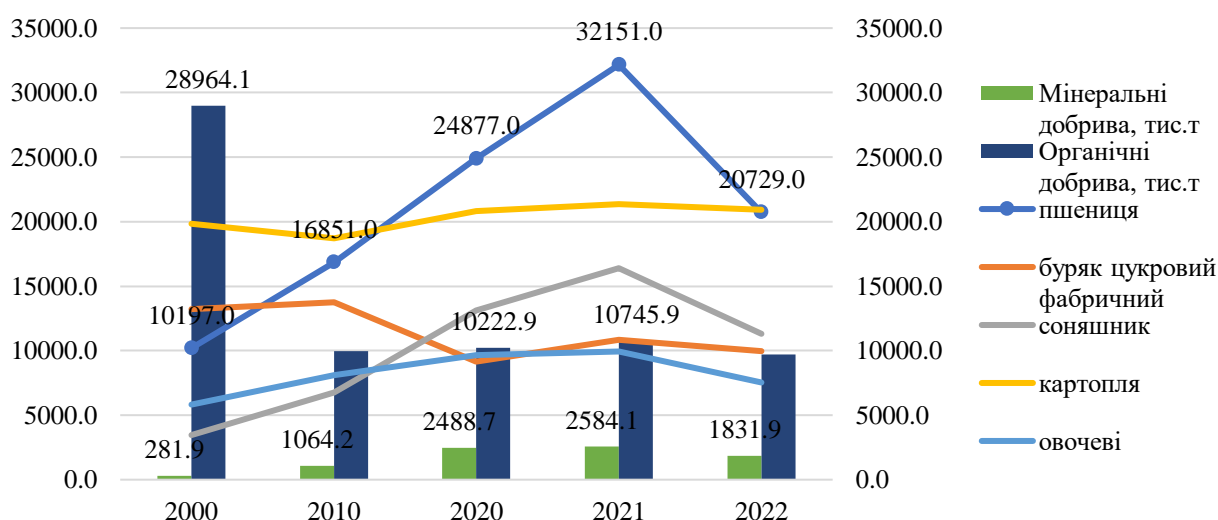

Рис. 2. Динаміка виробництва сільськогосподарських культур та внесення добрив різних видів, тис. т

Поголів'я сільськогосподарських тварин є важливим показником ресурсного потенціалу сільського господарства. Цей параметр характеризує здатність господарства до вирощування та утримання тварин, що може впливати на виробництво м'яса, молока, вовни та інших продуктів. Встановлено, що поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 7117 тис. голів або на 75,5%, поголів'я корів зменшилося на 3605 тис. голів або на 72,7%. Це пояснюється кризовими явищами в аграрному секторі, занепадом тваринницьких ферм, скороченням державної підтримки галузі тощо. Поголів'я свиней також демонструє негативну динаміку – скорочення на 2704 тис. голів або 35,3%.

Кількість суб'єктів господарювання в галузі сільського, лісового та рибного господарства в Україні з 2010 по 2022 роки скоротилася на 27,1 тис. одиниць або на 33,7%. Ця негативна динаміка зумовлена кількома факторами. По-перше, спостерігалось зменшення економічної активності у сільській місцевості через низьку прибутковість галузі. По-друге, мало місце продовження процесу укрупнення агрогосподарств шляхом поглинання дрібних суб'єктів великими агрохолдингами. Водночас, у структурі суб'єктів господарювання в галузі частка підприємств поступово знизилась на 2,2%, а частка фізичних осіб-підприємців, навпаки, зростає на 3,8%. У цілому, за період дослідження, спостерігається суттєве скорочення кількості суб'єктів господарювання у сільському та лісовому господарстві України.

Кількість зайнятих працівників у сільському, лісовому та рибному господарствах в Україні за період 2010–2022 років суттєво скоротилася на 323,1 тис. осіб або на 39,8%. Це свідчить про відтік робочої сили з села. Частка працівників, зайнятих на підприємствах сільського господарства, залишається досить високою і становить 93% у 2022 році. Це означає, що аграрний сектор представлений переважно великими агрохолдингами. Водночас частка фізичних осіб-підприємців зростає на 1,7 відсоткових пунктів за період 2010–2022 років та становить 7% станом на 2022 рік. Це свідчить про певну активізацію дрібних селянських господарств. Обсяг реалізованої продукції великих, середніх та малих сільськогосподарських підприємств, а також загальний фінансовий

результат, що є ключовими показниками та характеризують ресурсний потенціал сільського господарства (рис. 3). Незважаючи на домінування великотоварного виробництва, спостерігається позитивна тенденція зростання частки та обсягів реалізації продукції малими сільськогосподарськими підприємствами.

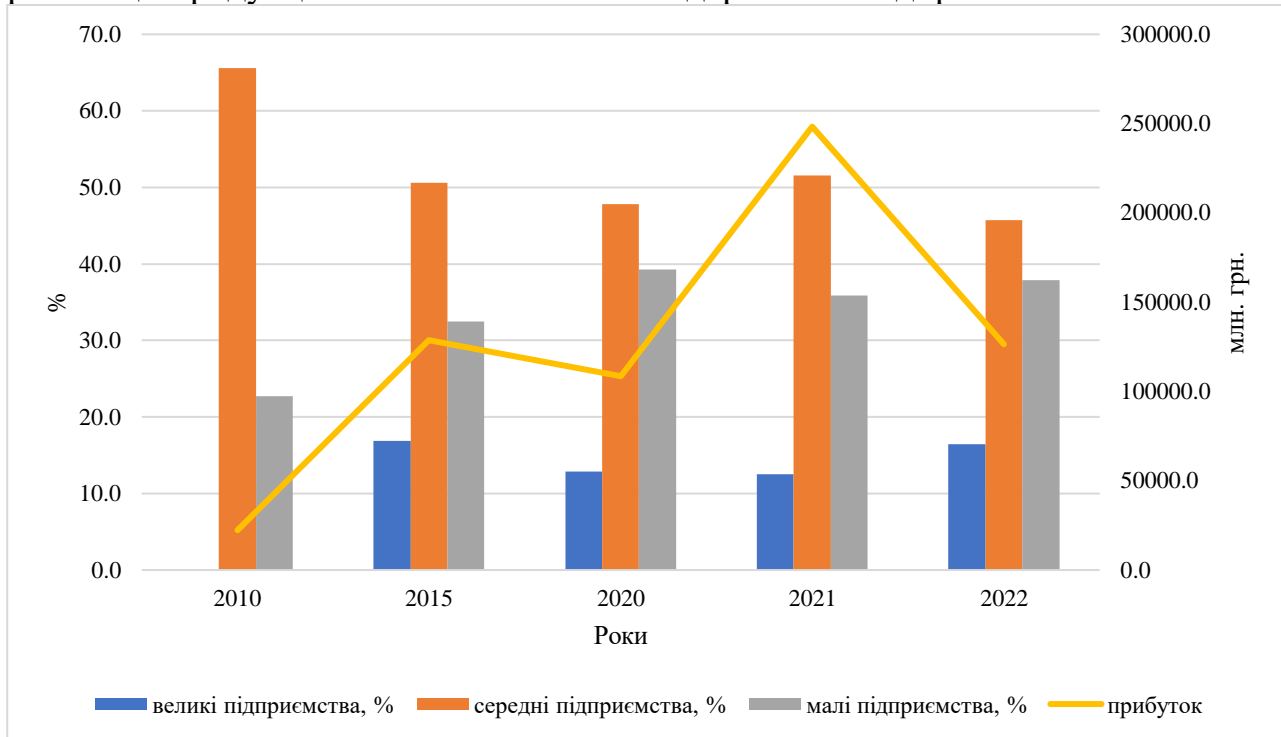

Рис. 3. Розподіл обсягу реалізованої продукції великих, середніх, малих підприємств та загальний фінансовий результат

Однак треба зазначити, що загострення бойових дій в Україні значно вплинуло і на виробничий потенціал аграрних підприємств, на рівень використання існуючих виробничих ресурсів, доступ до ринків, погіршення використання логістичної інфраструктури, постачання добрив та засобів захисту тощо. Так, на національному рівні сільгоспідприємства повідомили про зниження на 9% розмірів посівних площ зернових та олійних культур порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Найбільше постраждали сільськогосподарські підприємства, розташовані вздовж прифронтових районів, де майже на 20% скоротилися посівні площі зернових та олійних культур

Існуючі форс-мажорні обставини прямим чином впливають і на фінансово-економічну результативність господарювання аграрних підприємств. На сьогодні загальний збиток становить близько 3,84 млрд доларів США в перший рік війни, в тому числі 2,71 млрд доларів США в секторі рослинництва і 1,13 млрд доларів США в секторі тваринництва. В середньому на одне підприємство збитки сягають близько 147 000 доларів США. В цілому, воєнні дії призвели до збільшення собівартості виробництва (1,878 млрд дол. США), а також до зменшення виробництва товарної продукції, що становить біля 21% (0,815 млрд дол. США), відповідно виникли додаткові витрати (більше 15%) на розмінування сільськогосподарських земель (0,562 млрд дол. США) в прифронтових областях.

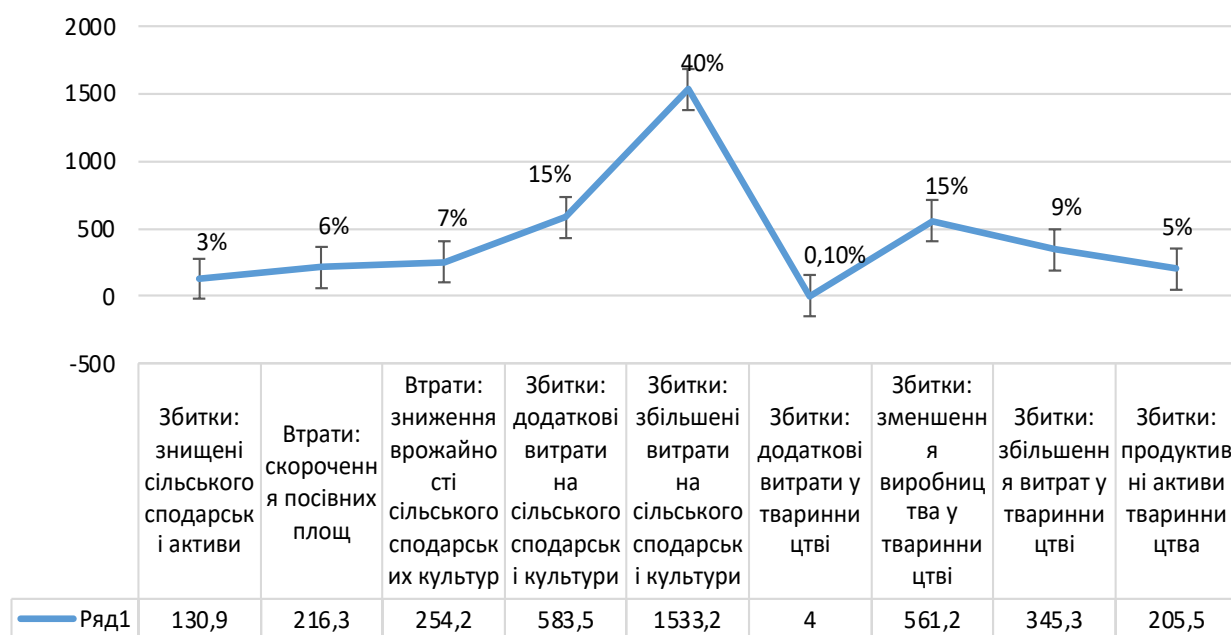

Рис. 4. Частки збитків та втрат за їхніми типами в аграрних підприємствах України (в млн дол. США) за період 2021–2022 р., %

За географічним розподілом 61% від об'єму збитків та втрат сконцентровано у прифронтових областях, хоча на них припадає менше 50% ріллі і близько третини тваринницького сектору України. Фронтові області також зазнали більшої частини прямого збитку через зруйновані та пошкоджені активи й виробничі активи. Що ж стосується виробничого потенціалу, то в галузі рослинництва понад 11% підприємств зазначають про втрату або пошкодження власних виробничих ресурсів або активів (наприклад, продукція, що зберігається, виробничі ресурси, обладнання та інфраструктура та ін.). Середній розмір збитків на одне підприємство (безпосередньо постраждале) оцінюється в 52 645,0 доларів США. На національному рівні загальні втрати виробничих ресурсів оцінюються в 130,9 млн. доларів США. На першому місці більшість пошкоджених активів припадає на прифронтові області (89,4% відсотка), на другому місці області центрального регіону (9%).

У третьому розділі «**Формування та впровадження механізму розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств**» запропоновано механізм управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства; розроблено методичне забезпечення вибору типу стратегії розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства; сформульовано організаційне забезпечення реалізації стратегії розвитку виробничого потенціалу аграрного підприємства.

Для збільшення власного виробничого потенціалу, аграрні підприємства мають зосередитися на наступних напрямках: 1) ефективне використання ресурсів – оптимізація використання існуючих сільськогосподарських угідь, води та інших ресурсів з метою максимізації обсягів виробництва при мінімізації витрат; 2) впровадження інноваційних та ресурсозберігаючих технологій – впровадження передових технологій, таких як точне землеробство, може допомогти підвищити продуктивність і зменшити кількість відходів; 3)

дослідження ринку та планування – розуміння споживчого попиту та ринкових тенденцій може допомогти сільськогосподарським підприємствам приймати обґрунтовані рішення про те, що виробляти і як розподіляти свою продукцію; 4) інвестиції в людський капітал – мотивовані та кваліфіковані працівники мають важливе значення для збільшення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства; 5) сталі практики – впровадження екологічно чистих та соціально відповідальних практик може не лише допомогти сільськогосподарським підприємствам відповідати нормативним вимогам, але й покращити власну репутацію та доступ до нових ринків, в т.ч. і зовнішніх; 6) співпраця та партнерство – співпраця з іншими зацікавленими сторонами, такими як постачальники, дистриб'ютори та науково-дослідні установи, може допомогти сільськогосподарським підприємствам отримати доступ до нових ринків, технологій та знань. За рахунок цього аграрні підприємства можуть підвищити свій виробничий потенціал і сприяти зростанню та розвитку аграрного сектору економіки України в умовах повоєнного відновлення.

Обґрунтовано інтегрований методологічний підхід до управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, який базується на послідовному використанні орієнтирів та конкретизації відповідних інноваційних стратегій, а також відкриватиме можливості для забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості. В умовах фінансової нестабільності воєнного стану саме інвестиційні ресурси є необхідною умовою подальшого розвитку аграрних підприємств та відновлення їх виробничого потенціалу. На сьогодні існує ймовірність зниження доходів ще на 10%, враховуючи той факт, що сільськогосподарські підприємства, які виробляють рослинницьку продукцію, постійно відчувають труднощі з доступом до сільськогосподарських ресурсів (наприклад, добрив, пестицидів і насінневого матеріалу). Також вкрай важливим є той факт, що сільськогосподарським підприємствам через військові дії довелося прийняти відповідні управлінські рішення про зміну власної діяльності (таких підприємств налічується близько 40%). Цей відсоток є ще вищим у районах уздовж прифронтових областей, з приблизно 45% підприємств. Основними факторами, що вплинули на прийняття відповідних рішень про зміну операційної діяльності, є обмежене використання ресурсного потенціалу (добрив, пестицидів і насіння, сільськогосподарських земель тощо), диверсифікація бізнесу (наприклад, релокація, закриття бізнесу, початок нового бізнесу), зміна ринків збуту (нові покупці, продавці тощо).

Виклики воєнного часу ускладнюють процеси розвитку виробничого потенціалу на всіх етапах, знижуючи доходи та вимагаючи більших витрат. Інноваційні рішення, зокрема технології точного землеробства, потребують інвестицій, але водночас дозволяють зменшити собівартість продукції, підвищити операційну ефективність і покращити виробничий потенціал аграрних підприємств.

Один із ключових параметрів розвитку виробничого потенціалу – розуміння стану ґрунтів у будь-який момент часу. Інший ресурс, на якому можна суттєво скоротити витрати, – це насіння. Залежно від продуктивності тієї чи іншої зони можна регулювати норму висіву та точніше прогнозувати врожайність.

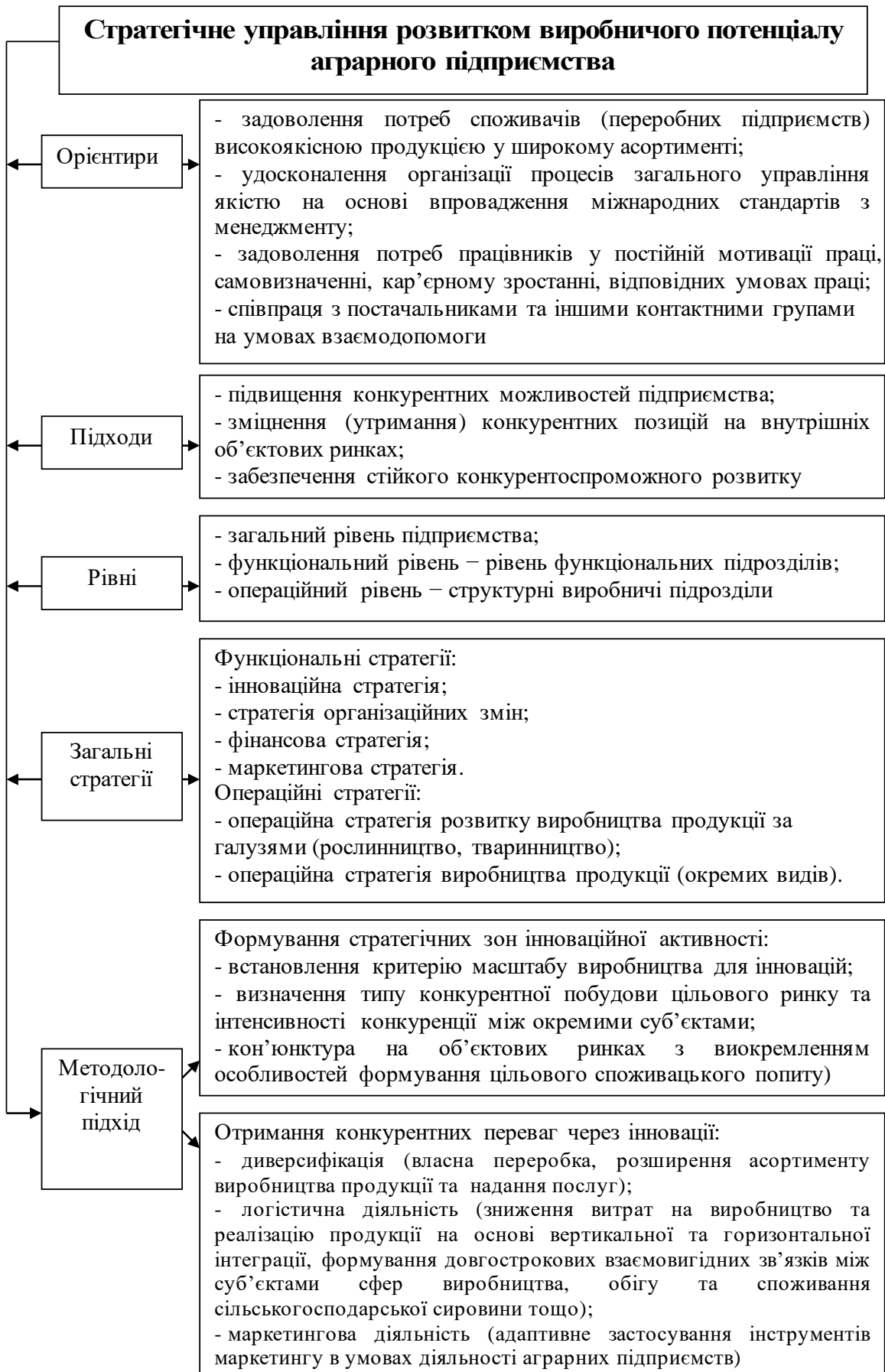

Рис. 5. Схематична модель управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства

Відповідно потрібно здійснювати регулярний моніторинг посівів, і це має бути на кожному агропідприємстві одним із ключових процесів, тому що на цьому зав'язано багато операційних ланцюжків. Усьому цьому зараз дуже допомагає супутниковий моніторинг, бо існує проблема використання дронів через обмеження воєнного часу. Третій ключовий ресурс – пально-мастильні матеріали. Оптимальна навігація техніки в полі, використання технологічних колій у нашій практиці дає суттєву економію пального.

Дослідження показують що важливим напрямом розвитку виробничого потенціалу мають стати інноваційні центри. Глибока аналітика, математичні моделі, нейронні мережі в тренді допомагають системно вдосконалювати операційні процеси в агробізнесі, автоматизувувати їх та робити прозорими, оцифровувати віддалені робочі місця всіх операційних спеціалістів через мобільні додатки, що важливо для виходу на європейські ринки. Ключова функція, яку має виконувати інноваційний центр, – це польові дослідження, які допомагають розробляти певні алгоритми у виробництві, накопичувати та аналізувати дані з обладнання та сторонніх систем (супутники, метеостанції, телеметричні дані тощо). Такі підходи на ринку поки що не є масовими, але цифрову культуру в українському агробізнесі потрібно розвивати, формувати звичку працювати з гаджетами, даними та, спираючись на це, робити реалістичні прогнози того, що отримаємо в полі, коригуючи рішення в онлайн-режимі та роблячи висновки в наступних сезонах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні було здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, що дозволило зробити такі основні висновки:

1. Забезпечення сталого розвитку вимагає впровадження сучасних технологій, ефективного управління персоналом, постійної модернізації технічного обладнання та урахування принципів екологічної безпеки. Розвиток виробничого потенціалу підприємства є стратегічним завданням, спрямованим на досягнення конкурентоспроможності, ефективності та сталості в умовах змінного економічного та соціального середовища. Інновації, кадровий потенціал, адаптація до ринкових вимог та розробка довгострокових стратегій грають ключову роль у вдосконаленні виробничого потенціалу підприємства, що сприяє його стійкому розвитку та успішному функціонуванню в конкурентному бізнес-середовищі.

2. Виходячи з проведеного дослідження, можемо стверджувати, що підвищення ефективності виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств є фундаментальною передумовою забезпечення продовольчої безпеки, економічного зростання та екологічної стійкості нашої держави в цілому. Використання агрономічних та соціально-економічних моделей при здійсненні поглибленого аналізу виробничого потенціалу аграрних підприємств може надати важливу інформацію про існуючі розбіжності у показниках

ефективності між географічними регіонами, підприємствами та розмірами господарств, тобто присутністю в них площі сільськогосподарських угідь.

3. Ефективність управлінських рішень щодо розвитку виробничого потенціалу залежить від цілісності використання методичних підходів, що враховують як економічні, так і агроекологічні фактори, одночасно використовуючи статистичні методи для точного прогнозування. Вибір методу розрахунку виробничого потенціалу має базуватися на конкретних цілях та особливостях аграрного підприємства. Міждисциплінарний підхід, який об'єднує різні методології, може дати більш повне розуміння виробничого потенціалу.

4. Аналіз передумов розвитку виробничого потенціалу в довоєнний період вказує на те, що обсяг реалізованої продукції в сільському господарстві значно збільшився за 2010–2022 роки, досягнувши 680,5 млрд грн. При цьому середні та малі підприємства зберігали провідну роль у виробництві продукції, а великі агрохолдинги демонстрували певний ріст в абсолютних показниках. Але поряд із позитивними тенденціями, проблеми збитковості підприємств залишалися актуальними, що потребувало системних заходів державної підтримки та стимулювання сталого розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств з орієнтацією на досягнення економічних цілей.

5. Дослідження економічного стану аграрного сектору України в період війни, показує, що 6,7 % від загальної кількості аграрних підприємств, які здійснюють виробництво рослинницької продукції, повністю зупинили товарне виробництво, а 1% підприємств в галузі тваринництва взагалі припинили своє існування. В аграрних підприємствах, які розташовані в прифронтових областях, зафіксовано значне зниження врожайності зернових і олійних культур. У переважаючої кількості сільгосппідприємств, які займаються рослинництвом, спостерігається значне збільшення виробничих витрат на рівні 25% від довоєнного часу. Аналогічним чином 76% аграрних підприємств, які займаються тваринництвом, зазначили про збільшення виробничих витрат. Загальні збитки, спричинені військовими діями РФ проти України, станом на початок 2023 року оцінюються в 3,85 млрд доларів США в галузях рослинництва і тваринництва.

6. В умовах повоєнного відновлення сучасні досягнення в сфері аграрної науки, такі як точне землеробство, використання штучного інтелекту та інших передових технологій, надають вирішальний вплив на розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств. Зокрема, точне землеробство, базоване на використанні сучасних сільськогосподарських технологій та аналізі великих обсягів даних, сприяє оптимізації використання земельних ресурсів, забезпечуючи оптимальні умови для росту рослин та зниження витрат. Застосування штучного інтелекту дозволяє прогнозувати врожаї, виявляти шкідливі організми та ефективно управляти виробничими процесами. Ці інноваційні підходи не лише підвищують продуктивність, але й зменшують екологічний вплив, сприяючи сталому розвитку аграрного сектору та підвищенню його конкурентоспроможності.

7. Для ефективного управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства рекомендовано сформувати комплексний механізм,

враховуючи інтеграцію сучасних технологій та стратегічного планування. Важливо розвинути систему моніторингу та аналізу ресурсів для ефективного їхнього використання, впроваджуючи інноваційні технології, такі як точне землеробство, та забезпечити неперервний дослідницький аналіз ринку для адаптації до змін споживчого попиту. Здійснення інвестицій у розвиток людського капіталу, створення сталих практик та встановлення ефективної системи співпраці та партнерства з іншими гравцями на ринку стануть ключовими елементами успішного управління виробничим потенціалом аграрного підприємства. Цей підхід дозволить підприємствам не лише максимізувати ефективність своєї діяльності, але й внести суттєвий вклад у стале зростання та розвиток аграрного сектору економіки України в умовах післявоєнного відновлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **розділи колективних монографій**

1. Журбенко Н.М. Сутність та методичні основи визначення ефективності функціонування основних засобів. *Стратегічні детермінанти формування стійкого розвитку АПК України* / за ред. Ю. О.Нестерчук. Умань, 2015. С. 75–80.

статті у наукових фахових виданнях України:

2. Журбенко Н. М. Сутність поняття основні засоби як економічної категорії. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. № 8. С. 129–133.

3. Славкова О. П., Журбенко Н. М. Удосконалення результатів діяльності підприємств за рахунок покращення обліку основних засобів. *Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання*. 2016. № 6. Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-7-2016>.

4. Журбенко Н. М. Теоретичні аспекти визначення виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 6 (Том 2). С. 340–352.

5. Журбенко Н. М. Методологічні підходи до визначення виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2023. № 2. С. 28–32.

6. Журбенко Н. М. Оцінка та перспективи виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в умовах війни. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2023. № 3. С. 42–48.

7. Журбенко Н. М. Оцінка виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2023. Том 6. № 2. С. 273–279

публікації у виданнях іноземних держав:

8. Журбенко Н. М. Розуміння поняття «виробничий потенціал аграрного підприємства» в системі наукових категорій. *Colloquium-journal*. 2021. №18 (105). С. 18-23.

в інших виданнях:

9. Журбенко Н. М. Стан та перспективи складського господарства на вітчизняному ринку зерна: матеріали Науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (15–19 квітня 2013 р.) Суми, 2013. С. 370–371.

10. Журбенко Н. М. Актуальні проблеми вдосконалення обліку основних засобів у бюджетних установах. *Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 лютого 2016 р.) Харків, 2016. С. 94–96.

11. Журбенко Н. М. Сучасні проблеми формування парку сільськогосподарської техніки. *Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3–4 березня 2017 р.) Одеса, 2017. С. 108–112.

12. Журбенко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку парку сільськогосподарської техніки. *Технології XXI століття* : матеріали 23-ї Міжнародної науково-практичної конференції (11–16 вересня 2017 р.) Одеса, 2017. С. 80–81.

АНОТАЦІЯ

Журбенко Н. М. Розвиток виробничого потенціалу аграрного підприємства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2023.

Дисертація присвячена розв'язанню наукового завдання – це обґрунтування теоретико-методичних і прикладних засад формування та впровадження механізмів, систем та інструментів управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств.

Авторкою розроблено модель антикризового управління розвитком виробничого потенціалу аграрного підприємства в умовах підвищених ризиків, яка орієнтована на задоволення потреб потенційних споживачів, удосконалення організації процесів загального управління якістю на основі впровадження міжнародних стандартів з менеджменту, задоволення потреб працівників у постійній мотивації праці, самовизначенні, кар'єрному зростанні, відповідних умовах праці та співпрацю з постачальниками та іншими контактними групами на умовах взаємодопомоги. В роботі удосконалено визначення «виробничий потенціал аграрного підприємства», що на відміну від попередніх містить у собі виробничі ресурси, зокрема земельні площі та природні умови, технічні засоби виробництва, людські ресурси, що охоплюють кваліфікації та досвід працівників, а також організаційні структури, такі як управління та стратегії розвитку, що спільно створюють умови для ефективного та сталого виробництва агропродовольчої продукції, забезпечуючи оптимальне використання ресурсів та досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку. Також запропоновано теоретико-методичний підхід до групування індикаторів виробничого потенціалу аграрного підприємства, що на відміну від існуючих, орієнтований на врахування групи факторів, до яких належать фізичні, технологічні, фінансово-економічні, логістичні та регуляторні, з орієнтацією на

досягнення цілей сталого розвитку. Привертає увагу інтегрований методологічний підхід до управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств, який базується на послідовному використанні орієнтирів та конкретизації відповідних інноваційних стратегій, а також відкриватиме можливості для забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості в умовах фінансової нестабільності та воєнного стану.

Окрім зазначеного, в роботі набув подальшого розвитку методичний підхід до розрахунку показників, які використовуються для вимірювання виробничого потенціалу в галузі рослинництва, з врахуванням агрокліматичного потенціалу врожайності та, на відміну від існуючих, показника ефективності сільського господарства, який відображає загальний обсяг виробництва відносно земельних ресурсів, трудових ресурсів, капіталу та матеріальних ресурсів. Авторкою здійснено порівняльний аналіз динаміки стану розвитку виробничого потенціалу аграрних підприємств України в довоєнний період та в умовах воєнного стану з конкретизацією галузевих (рослинництво, тваринництво) та структурних (розмір аграрних підприємств) особливостей. У процесі дослідження обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних центрів, як підрозділів ефективного розвитку виробничого потенціалу, за рахунок проведення польових досліджень, що допомагають розробляти відповідні алгоритми у виробництві, накопичувати та аналізувати дані з обладнання та сторонніх систем (супутники, метеостанції, телеметричні дані тощо). Важливим здобутком є система заходів з підвищення ефективності використання основних засобів, що містить обґрунтування їх раціонального складу для різних типів аграрних підприємств, конкретизація виробничого напрямку, який спрямований на зростання обсягів виробництва продукції, підвищення прибутковості та рентабельності підприємства.

Ключові слова: виробничий потенціал, аграрне підприємство, сталий розвиток, повоєнне відновлення, основні засоби, рослинництво, тваринництво, ефективність, конкурентоспроможність.

ABSTRACT

Zhurbenko, Natalia “Development of the production potential of an agrarian enterprise”. –Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity). – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2023.

The dissertation is devoted to solving the scientific problem of substantiating the theoretical, methodological and applied foundations of the formation and implementation of mechanisms, systems and tools for managing the development of the production potential of agricultural enterprises.

The author has developed a model of anti-crisis management of the development of the production potential of an agricultural enterprise in conditions of increased risks, which is focused on meeting the needs of potential consumers, improving the organization of general quality management processes based on the introduction of international management standards, meeting the needs of employees in constant motivation of labor, self-determination, career growth, appropriate working conditions and cooperation with suppliers and other contact groups on the basis of mutual assistance. The publication improves the definition of "production potential of

an agricultural enterprise", which, unlike the previous type, includes production resources, in particular land areas and natural conditions, technical means of production, human resources, covering the qualifications and experience of employees, as well as organizational structures, such as management and development strategies, which jointly create conditions for efficient and sustainable production of agri-food products. ensuring optimal use of resources and achieving a high level of competitiveness in the market. A theoretical and methodical approach to grouping indicators of the production potential of an agricultural enterprise is also proposed, which, unlike the existing ones, is focused on considering a group of factors, which include physical, technological, financial, economic, logistical and regulatory, with a focus on achieving the goals of sustainable development. Attention is drawn to the integrated methodological approach to the management of the development of the production potential of agricultural enterprises, which is based on the subsequent use of indicators and the concretization of the relevant innovative strategies, as well as will open opportunities for ensuring innovation and investment in the conditions of financial instability and martial law.

In addition to the above, the publication further developed a methodical approach to the calculation of indicators used to measure the production potential in the field of crop production, considering the agro-climatic potential of yield and, unlike the existing ones, the indicator of agricultural efficiency, which reflects the total volume of production in relation to land resources, labor resources, capital and material resources. The author carried out a comparative analysis of the dynamics of the state development of the production potential of agricultural enterprises of Ukraine in the pre-war period and under martial law, with the specification of sectoral (crop production, animal husbandry) and structural (size of agricultural enterprises) features. During the study, the necessity of introducing innovation centers as units for the effective development of production potential, through field research that helps to develop appropriate algorithms in production, accumulate and analyze data from equipment and third-party systems (satellites, weather stations, telemetry data, etc.) is substantiated. An important achievement is the system of measures to improve the efficiency of the use of fixed assets, which includes the substantiation of their rational composition for various types of agricultural enterprises, the specification of the production direction, which is aimed at increasing the volume of production, increasing the profitability and profitability of the enterprise.

Keywords: production potential, agricultural enterprise, sustainable development, post-war recovery, fixed assets, crop production, animal husbandry, efficiency, competitiveness.